

SAVAIMINĖ NEŽYMIJOJI DAINŲ
KŪRYBA: BE SIENŲ IR RIBŲ

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidykla neseniai išleido etnomuzikologės Aušros Žičkienės knygą *Savaiminė daina: nežymus būvis, tradicinės struktūros, vietinės reikšmės, globali raiška*¹. Tai yra kompleksinis gyvosios dainavimo kultūros ir dainų, kurias autorė vadina lietuvių folkloristikoje gana nauju ir iki šiol nevisuotinai vartojamu „savaiminių dainų“ terminu, tyrimas. 2017 m. vasarą, perskaičiusi knygos rankraštį, autorei rašiau, kad jos darbas bus labai reikšmingas įvykis Lietuvos kultūros tyrimų istorijoje. Skaitydama jau išleistą knygą ir rengdamasi rašyti viešą recenziją išgirdau, kad pranašystė pasitvirtino: Lietuvos kompozitorių sąjungos Muzikologų sekcijos inicijuota komisija A. Žičkieniui už šioje knygoje esantį „savito kultūros lauko atskleidimą“ ir „savaimingumo paiešką“ jame paskyrė Vytauto Landsbergio premiją². Šia recenzija prisidedu prie gausaus sveikintojų būrio ir siekiu atkreipti dėmesį į tyrimo aspektus, mano supratimu, vertus įsigilinimo ir plataus mokslinio diskurso.

Skaitytojas, pamatęs knygos antraštę *Savaiminė daina*, tikrai turėtų susidomėti ir

1 Aušra Žičkienė. *Savaiminė daina: nežymus būvis, tradicinės struktūros, vietinės reikšmės, globali raiška*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019. – 350 p.

2 Žr. <https://www.lks.lt/lt/naujienos/2020/09/12/apdovanoti-ryskiausi-lietuvos-muzikologai/>

pagalvoti: o kas gi tai yra? Peržvelgus turinį ir vos pradėjus skaityti įvadą suprantanti, kad autorė pasirinko dvejetainę aiškinimo(-si) taktiką: greitąją ir lėtąją. Pirmoji – įvade pateiktas ir trumpai aptartas dainos „Suvalkijos berniokas“ pavyzdys (p. 13–14), regis, leidžia intuityviai nuspėti, apie kokias dainas bus kalbama. Tačiau tam, kad suprastume, koks šis kol kas nesunormintos dainavimo kultūros sluoksniu yra įdomus ir sudėtingas folklorą tiriantiems mokslininkams, artimas ir jautrus daugieliui savaiminio dainavimo kultūroje dalyvaujančių žmonių, reikės rinktis antrąją taktiką: knygą skaityti lėtai, retkarčiais grįžtant atgal ar nušokant į priedų skyrių, sekant gausias nuorodas internete, įdėmiai klausiant ar stebint aptariamus dalykus.

Knygos įvade, antroje ir trečioje dalyse, taip pat išvadose dėstomos teorinės bei metodologinės savaiminės nežymiosios dainų kultūros tyrimo prielaidos, nusakomas esamų terminų tinkamumas tiriant šį objektą. Remiantis pasirinkta teorine prieiga, aptariama dainavimo kultūra, dainos vietos slinktytis, tradicijos keitimosi kryptys, šio dainų sluoksnio ir apskritai kultūros hibridiškumo prielaidos, tai – probleminiai tyrimo klausimai ir jų apibendrinimas. Ketvirtoje knygos dalyje aptariami konkretūs dainų kūrybos žanrai ir tam tikri šiuolaikinio garsovaizdžio aspektai. Priedų skyriuje sudėta įvairi, autorės komentarais papildyta medžiaga, iliustruojanti analitinėse dalyse dėstomas mintis.

Pasirinkta teorinė prieiga autorei su-
teikė laisvę savojo tyrimo objekto apim-
tį apibūdinti gana aptakiai. Nurodomos
naudotų šaltinių grupės ir tiriamasis laiko-
tarpis – XIX a. ir XXI a. pradžia, „tačiau
akcentas yra dabartis“ (p. 18). Įsiskaičius
tekstą suvoki, kad toji apimtis yra neap-
rėpiama; gvildinama arba bent paliečia-
ma daugybė klausimų, kurie, neabejoju,
sukasi daugelio tyrėjų ir galbūt tas dainas
dainuojančių mintyse, bet iki šiol beveik
nebuvo nuosekliai svarstomi. Vis dėlto
neteisinga būtų sakyti, kad apie šį dainų
sluoksnį niekieno iki šiol nerašyta ir pana-
šių tyrimų Lietuvoje nebūta. Autorė nu-
rodo, kad knygos pagrindą sudaro aštuoni
2010–2017 m. skelbti (p. 10, 322–323),
vėliau gerokai redaguoti straipsniai, o „sa-
vaiminės dainos“ terminas į jos publikaci-
jų antraštes pateko ir mokslinėje apyvar-
toje cirkuliuoja nuo 2012 metų³. Panašias
mokslines ir praktines problemas (kartais
ir kitaip vadintas) – naujojo ir vadinamo-
jo klasikinio folkloro santykį, dainavimo
kultūros raidą, dainuojamosios tautosakos
vertę, meniškumą, autentiškumą, žanrinę
ir funkcinę priklausomybę, melodikos ir
tekstų kilmę, folkloro kūrimą bei kartotę
ir pan. – gvildeno *Lietuvių liaudies dainyno*
karinių-istorinių dainų tomų (2003–2009)
sudarytojai ir įvadinųjų straipsnių autoriai
Vita Ivanauskaitė, Kostas Aleksynas, Ži-
vilė Ramoškaitė⁴, kai kuriuos naujoviškos

3 Aušra Žičkienė. „Savaiminės lietuvių dainų kū-
rybos metmenys“, in: *Homo narrans: folklorinė
atmintis iš arti*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tau-
tosakos institutas, 2012, p. 335–370.

4 Karinių-istorinių dainų 5-os knygos įvadinio
straipsnio autorė Ž. Ramoškaitė rašo apie naujo-
viškų dainų melodijų „kūrybą“, kuri „pateikėjų
suvokiama tarsi savaime egzistuojantis fenome-
nas, nereikalaujantis kūrybinių pastangų ir pačios
kūrybos“. Aplinkoje girdėtos melodijos buvo
pritaikomos nejučia, tad neretas autorius mėgėjas
neabejodamas galėjo sakyti, kad melodiją sukūrė

dainuojamosios tautosakos klausimus mo-
nografijose ir straipsniuose aptarė Jurga
Sadauskienė⁵, Austė Nakienė⁶ ir kt.

Pristatydama savo tyrimą skaitytojams,
autorė pabrėžia, kad ji nesiekusi „išsiaiš-
kinti, kur (ar) baigiasi folkloras, kur ir kada
prasideda nežymiųjų savaiminių dainų is-
torija, kokie riboženkliai atidalija dainų
kultūros sluoksnius“ (p. 264). Tačiau tai
yra raudonoji linija arba pagrindinė kny-
gos minties gija, esminiai klausimai, į ku-
riuos bandoma atsakyti ne per atidalijimo,
bet per jungties ir sąveikos prizmes. Pa-
sirinkta tyrimo prieiga tiek teoriniu-me-
todologiniu, tiek asmeninių nuostatų po-
žiūriu yra pažangi, pagarbi ir kitokia, negu
buvo įprasta nuo XX a. pradžios, o gal ir
kiek anksčiau. Čia galima prisiminti karš-
tą literatūros istoriko Mykolo Biržiškos ir
Balio Sruogos diskusiją dėl pirmojo varto-
jamos „teoretinės premisos“. Tarp M. Bir-
žiškos analizuojamų karinių-istorinių dai-
nų buvo ir „insibrovėlių dainų“ – žinomų
ar nežinomų poetų eilių, ilgainiui virtusių
liaudies dainomis. Jas, pasak B. Sruogos,
M. Biržiška laiko „žmonių dainomis“ ir „ši
painų klausimą riša viena moja, taip atsi-
stodamas pavojingon pozicijon“⁷. Iš to, kas
pasakyta, aiškiai matyti B. Sruogos griežtas

.....
jis pats. Šis reiškinys nėra naujas – taip melodijos
keliavo po visą Europą nuo XV a., o gal ir dar
anksčiau (žr. Živilė Ramoškaitė. „Antrojo pasau-
linio karo ir pokario dainų melodijos“, in: *Lietuvių
liaudies dainynas*, t. XIX: *Karinės-istorinės dainos*,
kn. 5, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos
institutas, 2005, p. 52–54).

5 Jurga Sadauskienė. *Didaktinės lietuvių dainos:
poetinių tradicijų sandūra XIX–XX a. pradžioje*,
Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institu-
tas, 2006.

6 Austė Nakienė. *Nuo tradicinės polifonijos iki polifo-
ninės tradicijos: lietuvių muzikos kaita XX–XXI a.*,
Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institu-
tas, 2016, p. 281–319.

7 Balys Sruoga. „M. Biržiška ir mūsų dainos“, *Ba-
ras*, 1925, Nr. 4, p. 63.

nusistatymas folklorą skirstyti į „tikrąjį“ ir „netikrąjį“. Tokiame vertės nustatinėjimo registre skambėjo visas XX a. tautinės kultūros laukas. „Netikrieji“ dalykai gyvavo savaime, tačiau į „tikrojo“ folkloro archyvus dažniausiai nepateko. Folkloro vertingumo lygmenų nustatymo klausimas jau nuo pat jo fiksavimo pradžios suponavo situaciją, dėl kurios ir šiandien matome ne visą folkloro paveikslą. Dainuojamąją tautosaką tiriant diachroniškai, labai aiškiai pasirodo šios problemos sudėtingumas ir daugia- briauniškumas. Aptariamoje knygoje taip pat daug kur kalbama apie tai, kad XX a. antrojoje pusėje folkloras buvo fiksuojamas selektyviai, folkloristikos autoritetai žmonių mėgstamas ir dainuojamas naujoviškas dainas vadino „menkavertėmis dainelėmis“ (p. 33). A. Žičkienė savo objekto atžvilgiu laikosi kitokios nuostatos ir sako „visomis išgalėmis“ šioje knygoje vengianti „aktyvios pozicijos, teikiančios vertinimą ir tvirtinančios galios santykį“ (p. 21).

Sudėlioti kokius nors riboženklis, aprėpti nuolat kintantį hibridinį savaiminių dainų kultūros darinį labai sunku. Tyrimo objektas ir jo šaltiniai yra gyvi, labai įvairūs, gausūs, skirtingos prigimties ir lygmenys: nuo sutartinių iki pat „Suvalkijos bernioko“ ir net „Trijų milijonų“ (p. 17). Knygos autorė juos traktuoja ir jais naudojasi profesionaliai ir itin jautriai, tarsi skriedama virš neapbrėptų dainų kultūros telkinio, juos stebi, apmąsto ir perpasakoja skaitytojams. Pateikiama esencija, skaitytojo protas ir vaizduotė neperkraunami smulkmeniška pavyzdžių analize. Detaliau aptarti atvejai puikiai iliustruoja autorės nuosekliai dėstomas mintis. Vis dėlto aiškiai suprasti, kokios dainos priklauso tai savaiminei dainų kūrybai, kaip išmatuoti vienos ar kitos dainos savaimingumą, jeigu niekada nesekei jos istorijos arba ji dar tik „tikrinama“ tradicijos, gana

sunku. Ypač tiems (tarp jų ir man), kurie įpratę prie lietuviškos dainuojamosios tautosakos žanrinės klasifikacijos, o šis dainų klotas kaip visuma (taip ji aptariama knygoje) yra nesusistemintas ir vargu ar toks bus. Skaitant tai, kaip knygoje apibūdinamas savaimingumas, kyla mintis, kad ši dainų kultūros savybė kaip niekam kitam buvo būdinga šiandien jau uždara laikomai sistemai, kurią vadiname (ir autorė taip pat) klasikiniu folkloru.

Vis dėlto gal toji savaiminė dainų kūryba yra folkloras? Autorė atsako: taip, savaiminės nežymiosios dainos „visiškai įsitenka“ į amerikietiškaį folkloro apibrėžimą, tačiau lietuvių folkloristikoje, etnomuzikologijoje ir „platesniame humanitarinių mokslų lauke“ tokia samprata yra beveik svetima (p. 14). Folkloro kaip žinių apie pasaulį samprata yra senokai taikoma Lietuvos universitetų etnologijos, antropologijos studijose, daugelis A. Žičkienės vartojamų sąvokų yra arba turi būti gerai žinomos Prigimtinės kultūros seminarų dalyviams⁸. Tačiau viešajame gyvenime, praktinėje kultūros veikloje, net kultūros politiką siekiančiose tvarkyti institucijose folkloro paradigma yra įstrigusi XX a. susiklosčiusiose tradicijose ir labai sunkiai atsinaujina; ypač tai akivaizdu stebint etnokultūros reguliavimą, teikiamas rekomendacijas, edukaciją ir veikų rezultatus.

Šiuolaikiniam gyvam ir hibridiškam dainų kultūros dariniui analizuoti A. Žičkienė renkasi XX a. pabaigos–XXI a. pradžios Vakarų ir Rytų šalių mokslininkų teorinius veikalus, kuriuose kalbama apie poreikį į folklorą, dainas ir dainavimo kultūrą, tradicijos konceptą dėl pasikeitusio teksto ir konteksto žvelgti iš naujų pozicijų. Skaitant teorines prielaidas grindžiančią knygos

8 Daiva Vaitkevičienė. „Apie mūsų prigimtine kultūrą“, *Liaudies kultūra*, 2012, Nr. 4 (145), p. 1–7.

dalį, galima drąsiai sakyti, kad tai yra tekstas, išjudinantis mąstymą ir keičiantis nusišlovėjusių supratimą apie folklorą. Tarp aptariamų teorinių požiūrių vyraujančios atrodo amerikiečių autoriaus Simono J. Bronerio idėjos: „Ne ieškoma folkloro ir nefolkloro atpažinimo būdų, ne vardijamos formos ir žanrai, ne tikslinamas ir gryninamas apibrėžimas, mėginant nustatyti tikslias folkloro ribas, bet renkamosi įcentrintus įvardijimus, pakeičiant ribų klausimo svarbą ir paliekant jį tolimoje periferijoje. Keliamas folkloro kaip žinių sistemos, žinojimo konceptas, o identifikatoriais renkamosi pasikartojančių praktikų, išliekamumo, tradicijos, perdavimo ir perėmimo būdų, integralumo, kognityvinių sistemų dėmenis“ (p. 23–24). Svarbiausi įvardijimai šioje knygoje yra „savaimingumas“ ir „nežymumas“; apie juos kalbama daug, tačiau reikės laiko, kad šie terminai būtų perprasti, patikrinti ir priimti – taip, kaip tradicija tikrina savaimines nežymias dainas. Daugiau kaip dešimtmetį iš lietuvių dainuojamąją tautosaką tiriančių mokslininkų girdėti mintis, kad šiaandien kalbėti apie dainų klasifikaciją pagal žanrus yra lyg ir nebeaktualu. Vargu ar galima su tuo visiškai sutikti. Tai patvirtinama ir šiame tyrime, kalbant apie sovietmečiu kurtas meilę gimtainei, tėvynei išreiškiančias dainas: „Nelengva dabar pasakyti, kiek kokių himnų užfiksuota, sunku išsamiau juos apibendrinti, nes jie nebuvo sisteminti LLDK [Lietuvių liaudies dainų kataloge – *L. P.*]“ (p. 147). Tas pat pasakytina ir apie studentų dainas. Pastaruoju „atveju didžiausia kliūtis būtų medžiagos trūkumas: lietuvių studentų dainos nei ankstesniais laikais, nei XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje išsamiau nebuvo užrašinėjamos“ (p. 174). Vadinamasis klasikinis folkloras galėjo irgi tapti „nežymiu savaiminiu“, jeigu jam XIX–XX a. pradžioje

nebūtų sukurtas ir suteiktas aukštas, Lietuvos valstybingumo pamatuose įmūrytas statusas, įsteigtos institucijos, kurios rūpinsi folkloro rinkimu ir sisteminiu.

Antroje knygos dalyje svarstoma apie dainų kultūros pokyčius – bent porą šimtmečių trukusius nuogaštavimus ir perspėjimus apie išeinančią dainų epochą. Autorė konstatuoja, kad „laiko nugludinta, meniškai vertinga dainų kūryba baigė savo natūralų daugybės šimtmečių egzistavimą ir šiuo metu dar kur ne kur gyvuoja, gal tiksliau, rusena kaime“ (p. 41). Tačiau kol folkloristai sukosi savo virtuvėje, kitų sričių tyrėjai – literatūrologai, muzikologai – jau XX a. aštuntojo dešimtmečio pabaigoje matė platesnį vaizdą ir naujas galimybes (p. 34). Naują požiūrį į folkloro reiškinius dėstė ir Vakarų šalių mokslininkai, kurių darbai tuo metu Lietuvoje nebuvo plačiai prieinami.

Rašydama apie dainų tradicijos kaitos kryptis, autorė vėl užsimena apie XX a. autoritetingų folkloristų nuostatą – selektyvų ir meniškumo kriterijumi grįstą požiūrį į spontanišką žmonių kūrybą, nederančią prie „vertinango“ folkloro, tačiau pastebi, kad būta ir kitokių nuomonių (p. 35). XIX a. ir XX a. pradžioje stilistiškai kitokios, prie mūsų vadinamos folkloro klasikos nederančios dainos buvo dedamos į atskirus dainynų skyrelius, pavyzdžiui, „Svetimos gaidos“ Christiano Bartscho *Dainų balsuose*⁹, Viliaus Kalvaičio *Prūsijos lietuvių dainose* yra skyriai „Šviežios dainos“, „Girėno dainos“ (Jurgio Zauerveino kūryba), „Nykstančios dainos“¹⁰ ir t. t. Iš šių pavyzdžių ir daugelio kitų faktų šiaandien galima susidaryti platesnį vaizdą apie to meto dainų kultūrą. Tikriausiai A. Žičkienės vadi-

9 Christianas Bartschas. *Dainų balsai*, Vilnius: Lietuvos muzikos akademija, 2000, p. 645–660.

10 *Prūsijos lietuvių dainos*, surinko Vilius Kalvaitis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 349–396.

namas savaiminių dainų sluoksniu gyvavo seniai (prisiminus Pilypo Ruigio, Kristijono Donelaičio ir kitų pasisakymus), jis yra ne tik „potradicijos“ rezultatas.

XX a. savaiminės dainų kultūros kryptis ir vietos slinktis, pasak autorės, lėmė daugybė veiksnių, – tai jau minėtos populiariosios kultūros plitimas, tautinės valstybės kūrimui reikalingas repertuaras, folkloro per(si)kėlimas į sceną, jo naudojimas įvairių rūšių autorinėje kūryboje. Ir tai nėra Lietuvos fenomenas – tai globalių reiškinių dalis (p. 35–38). A. Žičkienė, ieškodama savaiminės dainos buvimo vietų, iškelia daug įdomių klausimų, skatinančių mąstyti ne tik apie „išvietintų“ dainų likimą, bet ir apie asmens, bendruomenės, visuomenės, gal net valstybės būtį (p. 55).

Trečioje knygos dalyje kalbama apie savaiminę lietuvių dainų kūrybą. Šis skyrius yra tarsi įvade esančio teorinio-metodologinio poskyrio plėtotė, detalus tiriamojo objekto pristatymas: kas yra toji savaiminė dainų kūryba, kokiais būdais aiškinantis galima suprasti tų dainų kūrybos ir raidos mechanizmus, santykį su klasikiniu folkloru, profesionaliąja literatūra ir muzika. Čia pasikartoja jau ankstesnės mintys apie savaiminių dainų kūrybos marginalumą ir profesionalų išsąkytą požiūrį, neigiamai paveikusių ir didoką dalį visuomenės (p. 59–60). Nemaža vietos skiriama panašių kultūrinę aplinką turėjusių ar tebeturinčių kaimyninių šalių – Lenkijos, Estijos, Rusijos – mokslininkų, analizavusių šį kultūros reiškinį, tyrimams aptarti. Įdomus skyrius, kuriame kalbama apie šios kūrybos hibridiškumo prielaidas, iš kurių pagrindinės – globalizacija, uždarų visuomenių atsivėrimas, vertybių kaita ir, žinoma, technologijos. Gana nelengva sutikti su pasikartojančia mintimi, keliančia įspūdį, kad savaiminė dainų kūryba būtinai turi būti susijusi su kaimiškąja kultūra, kad ji „išsiveržia iš specifinės kaimiškiosios kultūros aplinkos

ir šiandien gali išnirti kone bet kur“ (p. 66). Knygoje daug kur kalbama apie populiariąją miesto kultūrą (p. 19), pramoginės muzikos „donorystę“ (p. 30), tačiau į tiriamą reiškinį vis tiek žiūrima per labai patyrusios folkloristės akinius, rodančius vis tą patį vaizdą: ir folkloras, ir savaiminė dainų kūryba kildinami iš kaimiškiosios aplinkos, o dvaro, miesto gyvenamos ir Vakarų Europoje populiariąja vadinamos neprofesionalios miestiečių kūrybos Lietuvoje tarsi nebūta. Matyt, čia inertiškai veikia Lietuvos istorijos ir kultūros diskursuose nuolat išnyranti mintis, kad pas mus miestų ir miestietiškojo mentaliteto nebuvo ir iki šiol nėra (p. 85–86).

Kalbėdama apie savaiminės dainų kūrybos jungtis su folkloru, autorė aptaria, kas tarp jų yra bendra ir kas skirtinga. Kūrybos principai yra tie patys, bet ir kitokie, išauginti naujų poreikių ir aplinkybių, jie sutelkti apie „svarbiausius žmogaus ir bendruomenės gyvenimo momentus“, tarnauja naujam ritualiniam ciklui (p. 81). Daug sąlyčio taškų savaiminė dainų kūryba turi su seseriškomis naiviosios literatūros ir naiviosios dailės sritimis. Pasak autorės, Lietuvoje visų sričių naiviają kūrybą sieja savotiškas statuso vakuumas, naivioji literatūra, kaip ir savaiminė dainų kūryba, yra tiesiog „niekieno žemėje“ (p. 94). Tačiau XX a. antrojoje pusėje kaip tik šis repertuaras buvo gyvas kasdienėje vartosenoje. Žymi žemaičių dainininkė Valerija Mizinienė pasakojo jaunystėje mėgusi ir dainavusi naujas dainas – romansas, iš radijo ir plokštelių išmoktas populiarias dainas. Tik pradėjus gaivinti klasikinį folklorą ir suteikus jam scenos meno statusą, ir jai teko prisiminti senąsias tėvų dainas¹¹.

11 Jonas Bukantis, Lina Petrošienė, Jūratė Šlekonytė. „Valerijos Mizinienės asmenybė ir tautosakos unikalumas: muzikologinis, etnologinis ir lingvistinis aspektai“, in: *Valerijos Mizinienės tautosakos rinktinė*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2009, p. 9–10.

Taigi galima tik nujausti ir įsivaizduoti, kokie dainų ir muzikos klodai nuėjo ir dar nueis užmarštin. Aptariamoje knygoje dėstomos mintys yra postūmis į naiviają kūrybą ir natūralią dainų kultūros būtį žvelgti kitaip. Subtiliai, bet tvirtai patariama atsakyti brutalaus kategoriškumo klasifikuojant bei vertinant folklorą ir vadinamąją nežymiąją kūrybą. Per „nestatutiškos“ kūrybos analizę vedama į pagarbos kitam, kitokiam ugdymą – į tai, ko labai trūksta mūsų aplinkoje. Toks požiūris išduoda aukštą tyrėjos kultūrą ir profesionalumą.

Grįžtant prie savaiminių dainų kūrybos ir folkloro santykio, vis dėlto, net ir perskaičius autorės argumentus, gana nelengva suprasti, kodėl folklore (prisimename tai, kad tyrimo objektas „visiškai įsitenka“ amerikietiška folkloro apibrėžime – p. 14) ieškoma „jungčių“ su folkloru. Kodėl šiam dainų klodui, turinčiam daugumą klasikinio folkloro parametrų, tarp jų ir vieną svarbiausių – savaimingumą, kuriami ir taikomi kiti pavadinimai¹²? Tai yra didysis vidinis prieštaravimas, kurį tikriausiai lėmė tiek mūsų folkloristikos istorija, tiek naujų mokslo teorijų taikymas, tiek Lietuvos kultūros procesus reglamentuojančių bei finansuojančių institucijų veikla¹³.

.....

12 Apie terminų vartosenos problemas – *etninės kultūros* termino genezę, vartoseną ir šiuolaikinę būklę, devalvaciją ir „aukštojo statuso praradimą“ – rašo ir Daiva Vaitkevičienė (žr. „Apie mūsų prigimtinę kultūrą“, *Liaudies kultūra*, 2012, Nr. 4 (145), p. 1–7).

13 Lietuvos kultūros taryba vykdo Mėgėjų meno ir Etninės kultūros programas ir skiria joms finansavimą. Tačiau palyginus abiejų programų aprašus, aiškiai matyti, kad siekiama labai panašių tikslų – išlaikyti ir puoselėti etnografinių regionų, tautinės savimonės savitumą, puoselėti tradicijas, išsaugoti tapatybę ir pan. Kai kurios knygoje aptariamos savaiminės dainų kūrybos sritys Lietuvoje laikomos mėgėjų menu (žr. <https://www.ltk.lt/?psl=projektu-finansavimas&do=konkursai&step=view&id=235>).

Dainų melodika, pasak autorės, „yra svarbi savaiminės kūrybos dainų audinio dalis“ (p. 89) ir knygoje jai skiriama labai daug dėmesio. Apie ją kalbama visų nagrinėjamų temų kontekste, aptariami jas iliustruojantys muzikiniai pavyzdžiai arba konkrečių žanrų melodika. Knygoje yra daug melodijų natų, interneto nuorodos nukreipia į garso ir vaizdo įrašus, tačiau specialaus skyriaus, apibendrinančio savaiminių nežymiųjų dainų melodikos bruožus, nėra. Bene pagrindinis dalykas, kurį autorė pažymi knygos išvados, yra tai, kad nagrinėtam dainų repertuarui būdingas „mišrūniškumas“, „stilistinė maišalynė, kurią atsveria vertybinė vienovė“ (p. 262–264). Tokį autorės pasirinkimą lėmė teorinė prieiga, kuri kreipia žvilgsnį į žmonių muzikinės elgsenos modelius ir gyvosios komunikacijos požymius (nors nurodoma, kad naudojama ir „sena gera“ melodijų tipologijos priemonė – p. 30–31), ir tai, kad šis dainų klodas yra beveik nesisteminatas.

Vienas poskyris skirtas ritmikos perversmui aptarti, tiksliau sakant, vienam išskirtiniam brožuui: „Visoms kartoms nuo pat XIX a. iki maždaug XX a. šeštojo dešimtmečio yra kategoriškai svetima muzika su sinkopiniu ritmu, ji jokiais pavaldais nepatenka į dainų kūrybos išteklių fondą, iš kurio semiasi idėjų“ (p. 89). Teiginys, mano supratimu, yra suformuluotas ne visai korektiškai. XIX a. pabaigoje ir XX a. pirmojoje pusėje šiaurietinėje Lietuvos dalyje dar buvo gyvas sutartinių giedojimas. Tiriamasis reiškinys nuolat kaip nors lyginamas su folkloru, todėl reikėtų pasakyti, kad savaiminių dainų sinkopinė ritmika neturi jokio sąlyčio su seniausios ir savičiausios mūsų etninės muzikos dalies – sutartinių – sinkopine ritmika.

Individų kūrybinės laisvės ir tradicijos santykis aptariamas sekant keleto konkrečių dainų raidą. Parodomas mechanizmas,

kaip individualioji kūryba sąveikauja su tradiciniu folkloru. Autorė nustatė naujų, tradicines normas laužančių kūrinų (iš)likimo linijas: išnyksta be pėdsakų, prisi- taiko prie tradicinės stilstikos arba sukuria naują tradiciją (p. 100).

Ketvirtoje knygos dalyje rašoma apie tris iki šiol Lietuvoje mažai analizuotus žanrus: pasaulietinius himnus, studentų dainas ir naująsias laidotuvių giesmes / dainas. Apžvelgdama pasaulietinių himnų istoriją autorė pateikia įdomių pavyzdžių, kokiais netikėčiausiais keliais, aplinkybėmis populiarios „dainuškos“ tampa valstybių himnais, o šlovinančios giesmės – liaudies dainomis (p. 134–136). Aptariamas nedaugeliui žinomas Vinco Kudirkos „Tautinės giesmės“ muzikinės medžiagos kilmės santykis su savaiminės kūrybos procesais (p. 138–139). Sunkiai aprėpiama šiuolaikinė lietuviškų himnų įvairovė vis dėlto skirstoma į kanoninius ir nekanoninius pasaulietinius himnus, nagrinėjami jų kūrybos ir pritaikymo bendruomenėse principai, pastebimos ir nevienareikšmiškai vertinamos himnų kūrybos reglamentavimo iniciatyvos (p. 161–163).

Studentijos – „miestų civilizacijos pagimdyto darinio“ – dainas A. Žičkienė laiko „savaimingai hibridiniu kultūros reiškiniu“, kuriame siekia išryškinti tai, kas studentiškoje dainoje yra folkloriška (p. 169). Tačiau čia susiduriama su pirmiau minėta problema: nėra sukaupta lietuviškų studentijos dainų, nes klasikinio folkloro požiūriu jos nebuvo ir nėra laikomos svarbiomis ir vertomis registracijos. Analizei pasirinktos trys keletu šimtmečių istoriją nugyvenusios studentiškos dainos: „Gaudeamus“, „Krambambulis“ ir „Kelkim, daužkim bokalus“. Išsamiai pristatoma šių dainų kilmė, raidos kelias ir jo atšakos Lietuvoje. Apibendrin- dama studentų dainas, autorė jų būvyje įžvelgia „pagrindinius folkloro gyvavimo

dėsningumus“, tačiau vis dėlto mano, kad jos negali būti laikomos „folkloru klasikine šio termino reikšme“ (p. 217).

Savaiminė dainų kūryba neaplenkė ir griežtai reglamentuojamos bažnytinės muzikos. Knygoje rašoma apie naująsias lietuvių ir Lietuvos lenkų katalikų laidotuvių giesmes, jų savaiminę raidą, atvedusią prie „religinės popmuzikos“ (p. 219). Panašiu principu, kaip ir kalbėdama apie studentijos dainas, A. Žičkienė parodo religinių giesmių ir populiariųjų, masinių dainų sąveiką. Visų nagrinėjamų žanrų dainų anali- zė rodo autorės muzikinę ir kultūrinę eru- diciją, asmeninę dainavimo patirtis taip pat padeda susekti nusitrynusią savaimių dainų autorystę, kilmę ir kartotinį panaudojimą.

Ketvirta knygos dalis baigiama specialiu skyriumi, kuriame kalbama apie šiuolaikinį garsovaizdį. Apibūdindama kasdienį miesto garsų foną autorė pažymi, kad „[d]ainavimui palankią terpę aiškiai persvėrė terpė, tinkanti tik klausymui“. Tačiau čia pat ir nuramina: „esminės prie- laidos savaiminei dainavimo kultūrai gyvuoti nėra išnykusios.“ Jų yra tikrai daug, o dainavimo poreikiai yra menkai pažinūs (p. 249). Vaizdingai ir žaismingai pasako- dama savo gyvenimo istorijos, susijusios su savaimine dainavimo kultūra, dalį, A. Žičkienė parodo vieną iš daugybės ga- limų scenarijų, kaip dainos, pasinaudoda- mos žmonėmis, keliauja įvairiomis krypti- mis ir gyvena savą gyvenimą (p. 251–256).

Apibendrinama noriu pabrėžti, kad A. Žičkienė gerai išmano lietuviškąjį gar- sovaizdį, mūsų dainų muzikos savybes, labai gerai pažįsta tekstų bei melodijų ka- talogus. Ji yra paskelbusi mokslo darbų Lietuvoje ir užsienyje, parengusi keletą *Lietuvių liaudies dainyno* tomų ir kitų dai- nų rinkinių melodijas¹⁴. Didžiulė patirtis

.....

¹⁴ Žr. http://www.liti.lt/lt/ausra_zickiene/

sudarė prielaidas analizuoti ypač sudėtingą kultūros objektą ir pateikti išties naujas ir solidžias išvalgas. A. Žičkienei pavyko parašyti puikią knygą, kuri verta ne tik premijos, bet ir skaitymo.

Lina Petrošienė

SUTARTINĖS: PAVELDAS KAIP MOTYVAS RADIKALIAM NAUJUMUI

Daivos Račiūnaitės-Vyčinienės monografija *Sutartinių audos*¹ laukta ne tik folklorą arba muziką tiriančių mokslininkų, bet ir liaudies muzika besidominčių mėgėjų, atlikėjų ar mokytojų. Tačiau knyga skirta ne vien tik šiai, tiesiogiai sutartinėmis susidomėjusiai, auditorijai. Nors muzikologinių žinių būtinai reikia skaitant kai kuriuos knygos skyrius ar pastraipas, tačiau, žvelgiant į jos visumą, tai nėra vien studija apie sutartinių sąskambius, rūšis, etnomuzikologiškai aiškinamą kilmę ir folkloro tradicijų sąveikas. Užbėgant už akių galima sakyti, kad knygos tema yra gilus, galbūt – alternatyvus, santykis su praeities estetiniais klodais. Autorė skirtingais būdais ir pavyzdžiais kelia klausimą, kiek ir kodėl archajiškų kūrinių estetika tampa prasminga dabarčiai, kaip ji dalyvauja dabarties meniniuose ieškojimuose. Kaip skirtingi laikotarpiai – ir skirtingi tų laikotarpių turėti laiko modeliai – rezonuoja, ir kodėl tai vyksta? Taigi ši monografija yra ne vien konkretaus, ar juo labiau senovinio ir išnykusio, muzikos žanro analizė. Muzikologų, folkloro tyrėjų ir muzikų dėmesio ši nepaprastai išsami knyga jau sulaukė ir,

1 Daiva Račiūnaitė-Vyčinienė. *Sutartinių audos*, Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2018. – 600 p.

be abejo, nuolatos sulauks ateityje, o šia recenzija mėgintume užčiuopti ir kitokią jos vertę. D. Račiūnaitės-Vyčinienės monografija geba susieti istorinių duomenų analizę su dabarčiai svarbiais procesais, kas galiausiai parodo, kad kūryba ir atmintis gali jungtis ir susiliesti, kad esama tokių praeities meno turinių, kurių išnykimas niekada nebūna galutinis. Jų moksliniai ir meniniai apmąstymai susipina (kaip ir pačios autorės kūryboje), nuolat suteikdami šiems turiniams naują gyvybę.

Sutartinės pačia savo estetika ir stilistika priešinasi tokiam santykiui su praeimi, kai ji vertinama kaip išaugtas drabužis, kaip itin primityvios ir visiems lengvai pasiekiamos kūrybos ar mąstysenos formos. Sutartinės XX a. pamažu buvo pamiršamos ne vien dėl estetinių įpročių, meno stilių kaitos, bet – antroje jo pusėje – ir dėl tam tikros, ideologijai parankios „liaudies meno“ sampratos. Autorė rašo, kad sovietmečiu taip buvo siekiama visą vadinamąjį liaudies meną padaryti kuo suprantamesnį „liaudžiai“, o „liaudies dainas“ – kuo pagavesnes visiems, kuo tinkamesnes masių dainavimui, išimant iš jų visus keistus ir „nereikalingus“ elementus, taip formuojant savitą „tarybinės liaudies“ estetiką (p. 255–256, 453). Savaiame suprantama, kad sutartinės buvo tam reikalui mažiausiai tinkamos. Tačiau ne mažiau aiškiai galima justti autorės siekį nepriskirti sutartinėms jokio ženkliško vaidmens ir dabarties kultūroje. Atrodytų, kad ji siekia išlaikyti savo ir skaitytojo dėmesyje ir visą sutartinių įvairovę, ir, galiausiai, jų kaip fenomeno neperregimumą, iš kurio ir kyla sutartinių kaip kultūrinio paveldo vertė. Iš tiesų, iki šiol sutartinės yra tai, kas priešinasi lengvo tautinio ženkliuko pasigaminimui, – reikia manyti, jos niekada neskambės retai susitinkančios plačios giminės užstalėje, nebus niūniuojamos